

INSKRYPCJA Z ANDANII, IN SITU

We wsi Konstantinoi w Mesenii w 1858 roku przypadkiem odkryto kamienną stelę z grecką inskrypcją. Płyta, wykonana z miejscowego kamienia, była przełamana na dwie równe połowy. Miejscowi, Grecy, wmurowali obie części rozłamanej płyty w ościeże nowobudowanej cerkwi pod wezwaniem świętych Konstantyna i Heleny, gdzie inskrypcja znajduje się do dzisiaj (figs. 1–2). Górna część inskrypcji jest wmurowana bokiem po prawej stronie wejścia (fig. 4), zaś dolna także bokiem po lewej stronie (fig. 3), tak że początek tekstu (A.1) znajduje się w prawym górnym rogu (fig. 4). Inskrypcja jest stosunkowo mało uszkodzona, z wyjątkiem dziury w lewym górnym rogu (fig. 4), co powoduje niewielką lakunę (A.99). Ostatnia część tekstu (B.117–194) jest niewidoczna z powodu wmurowania w ścianę. Pierwsi wydawcy w 1858 roku i 1861 roku musieli wyjąć płytę, żeby odczytać ten niewidoczny tekst.

Od odkrycia w 1858 roku inskrypcja z Konstantinoi była wielokrotnie wydawana i tłumaczona na języki współczesne, w tym również na język polski. Badania nad tekstem, szczególnie monografia Laury Gawlinski (*I.Andania*), dowiodły, że inskrypcja zawiera święte prawo z Karnazjonu z 91 roku p.n.e. W Karnazjonie, odległym 1,9 km od Konstantinoi (fig. 5), obchodzono starożytne misteria ku czci Wielkich Bogów. Przebieg obchodów i uroczystości jest dobrze znany dzięki inskrypcji z Konstantinoi, lecz nie wiadomo, kim byli Wielcy Bogowie ani na czym polegało wtajemniczenie w ich misteria. Była to tajemnica misteryjna, której nie wolno było wyjawiać niewtajemniczonym ani tym bardziej publikować w inskrypcji. Misteria dla mieszkańców miasta Messene w cyprysowym gaju Karnazjon odbywały się corocznie w sierpniu/wrzeźniu i trwały kilka dni. Karnazjon (obecnie: wieś Polichne nad wodociękiem Divari) leży w odległości 15,4 km od miasta Messene i przejście tego dystansu na piechotę zajmuje cztery godziny (fig. 5). W związku z tym organizowano doroczną uroczystą pielgrzymkę do Karnazjonu, którą można porównać do procesji Iakchos idącej Świętą Drogą z Aten do Eleusis.

Jednym z pielgrzymów był Pauzaniusz Periegeta, który zwiedzał Karnazjon w II wieku n.e. W świętym gaju Karnazjon, dawniej zwanym Ojchalią, widział cyprysy, których święte prawo zabraniało wycinać (A.78–80), posągi Hermesa, Apollona Karnejskiego i Hagny nad źródłem, a także spiżową hydrię, w której odkryto cynowe tabliczki z opisem wtajemniczenia w misteria Wielkich Bogów w Andanii (Paus. 4.1.5-9, 4.3.10, 4.14.1, 4.15.7, 4.16.2, 4.26.6-8, 4.27.5, 4.33.4-6). Ruiny Andanii leżały niedaleko Karnazjonu (fig. 5).

Pauzaniasz dowiedział się, że misteria Wielkich Bogów odbywały się w Andanii od czasów wojen meseńskich w okresie archaicznym, a po klęsce w wojnach ze Spartą w okresie wczesnoklasycznym Meseńczycy przestali je świętować i Andania popadła w ruinę. Kiedy jednak Tebańczyk Epaminondas po zwycięstwie nad Spartą w 371 roku p.n.e. przywrócił niepodległość Mesenii, Meseńczycy przypomnieli sobie o starodawnych misteriach i zaczęli je znowu obchodzić, ale nie w Andanii, lecz w pobliskiej Ojchalii, później nazwanej Karnazjonem. Pauzaniasz był przekonany, że Wielcy Bogowie z Andanii są identyczni z Wielkimi Boginiami z Eleusis, czyli Demeter i Persefoną, i że misteria z Andanii są czymś w rodzaju przeniesionych z Attyki na Peloponez misteriów eleuzyńskich (Paus. 4.33.5).

Wydaje się, że starożytny przewodnik się mylił. Dzięki innej inskrypcji: z Argos, datowanej na 92 rok p.n.e., wiadomo, że lokalne misteria w Mesenii były dedykowane „Wielkim Bogom Karnejskim” (Syll.³ 735.24–25), a nie Wielkim Boginiom Eleuzyńskim. Oto Apollon Pytyjski z Argos głosem wyroczni powierza organizację misteriów dla Meseńczyków hierofancie Mnasistratosowi (Syll.³ 735.21–23) – temu samemu, który występuje w inskrypcji z Konstantinoi jako główny sponsor i organizator misteriów w gaju Karnazjon. Widocznie Meseńczycy znowu przestali obchodzić misteria po zdobyciu Koryntu przez Rzymian (146 p.n.e.), ale po półwieczu (92/91 p.n.e.) otrząsnęli się i postanowili odnowić kult Wielkich Bogów. W żadnej z tych inskrypcji nie wymieniono nazwy „Andania”, lecz mówi się o „polis”, czyli założonym w 371 roku p.n.e. mieście Messene, z którego wyruszała uroczysta procesja, i o „świętym miejscu w Karnazjonie”, dokąd zmierzała procesja i gdzie pielgrzymi rozbijali namioty. Mimo że misteria nie odbywały się już w Andanii, to odnosząca się do nich inskrypcja, którą można dziś oglądać w Konstantinoi, znana jest za sprawą Pauzaniusza jako „inskrpcja z Andanii”.

Tekst inskrypcji z Andanii dzieli się na 26 rozdziałów, z których każdy zaczyna się od osobnego nagłówka. Są w nich systematycznie omówione wszelkie kwestie dotyczące organizacji procesji do Karnazjonu i misteriów Wielkich Bogów oraz święte prawo obowiązujące wszystkich przebywających na terenie Karnazjonu. Bardzo interesujące są rozdziały o ubiorze (A.15–26) i wieńcach (A.13–15). Wszystkich uczestników misteriów: inicjowanych pierwszego stopnia i wtajemniczonych obowiązywał biały, nieprzezroczysty strój bez pasków, ozdób, spinek we włosach, z tym, że inicjowani pierwszego stopnia nosili wieńce trzciniowe, a po wtajemniczeniu otrzymywali wieńce laurowe. Równie interesujący jest rozdział o procesji (A.28–34). Na czele procesji miał iść hierofant Mnasistratos, za nim kapłani i muzycy, w środku święte dziewice eskortujące puszki z tajemnymi przedmiotami – tymi, które miały zostać użyte podczas wtajemniczenia w gaju Karnazjon, za nimi miały być

niesione w białych lektykach święte kobiety w białych szatach i białych filcowych kapeluszach, po nich święci urzędnicy, także w białych szatach i białych filcowych kapeluszach. W procesji prowadzono także zwierzęta ofiarne: świnie, dzika, owce, których mięso po ofiarowaniu miało być przeznaczone na świętą ucztę (A.95–99). Kilkudniowe święta w Karnazjonie miały charakter ludowego festynu. Wszyscy uczestnicy procesji mieszkali w namiotach (A.34–39), mogli korzystać z rynku (A.99–103) i łaźni (A.106–111), uroczystościom religijnym towarzyszyła muzyka (A.73–75) i jakieś przedstawienie teatralne, ponieważ mówi się o kobietach przebranych za boginie (A.24–25).

Poniżej zamieszczono fotografie inskrypcji z Andanii wykonane in situ we wsi Konstantinoi (figs. 1–4), mapę przedstawiającą położenie Konstantinoi i trasę procesji do Karnazjonu (fig. 5), zdjęcie Wrót Arkadyjskich w Messene, skąd zaczynała się pielgrzymka (fig. 6), następnie załączono nowy polski przekład inskrypcji z Andanii wraz z krótkim komentarzem i rozwiązaniem skrótów.

Fig. 1. Cerkiew świętych Konstantyna i Heleny w Konstantinoi (fot. Katarzyna Kołakowska, 2023).

Fig. 2. Wejście do cerkwi świętych Konstantyna i Heleny w Konstantynoi (fot. Katarzyna Kołakowska, 2023).

Fig. 3. Dolna część inskrypcji z Andanii po lewej stronie wejścia do cerkwi w Konstantinoi (fot. Katarzyna Kołakowska, 2023).

Fig. 4. Górna część inskrypcji z Andanii po prawej stronie wejścia do cerkwi w Konstantynoi (fot. Katarzyna Kołakowska, 2023).

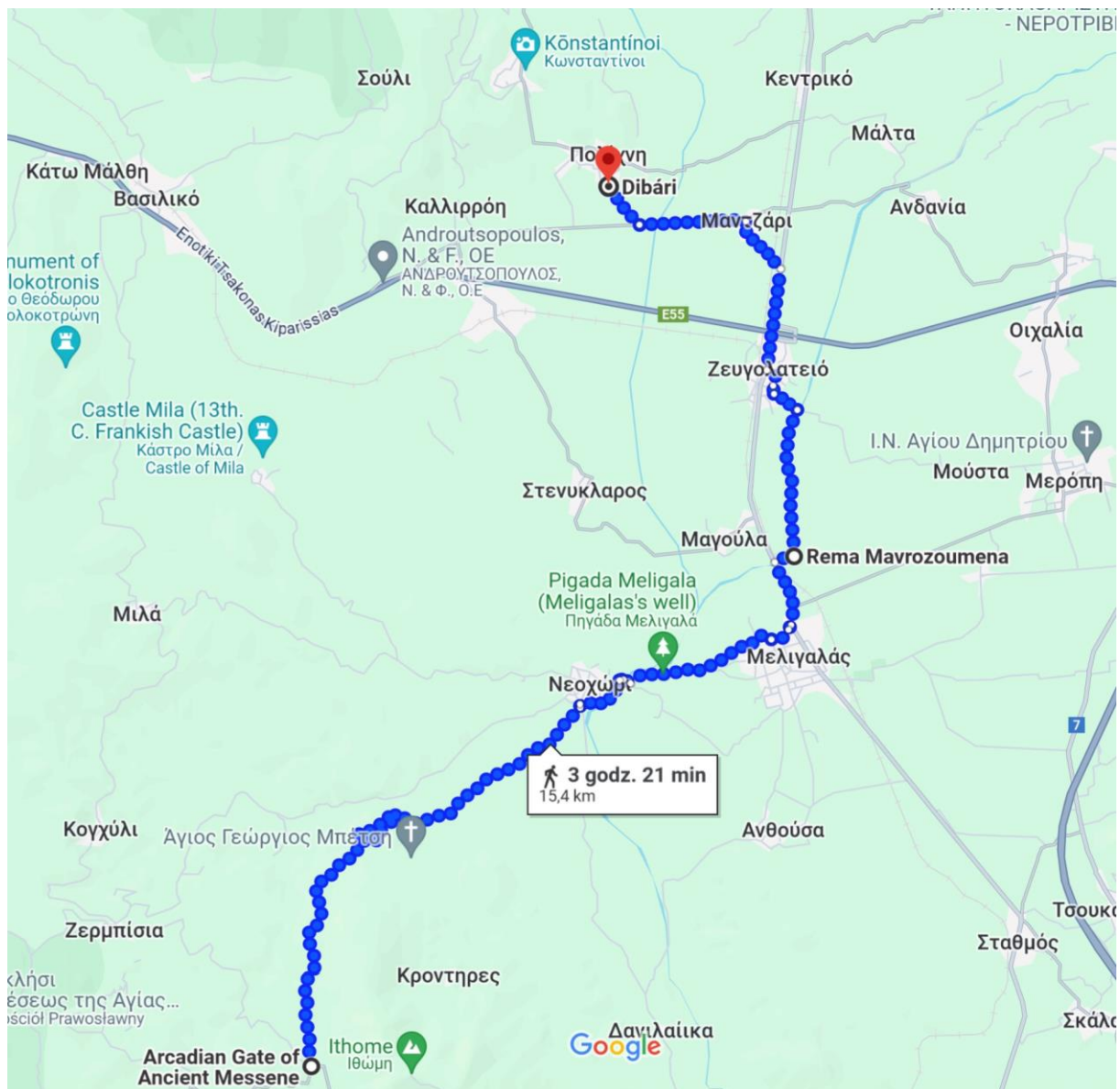

Fig. 5. Trasa pielgrzymki z Wrót Arkadyjskich w Messene do gaju Karnazjon, obecnie: Divari koło Polichne, według Laury Gawlinski (*I.Andania*).

Fig. 6. Wrota Arkadyjskie w Messene – początek pielgrzymki w przepisowym stroju inicjacyjnym (fot. Bruno Sadok, 2023).

ŚWIĘTE PRAWO Z ANDANII

Tekst grecki: *I.Andania; IG V,1 1390; LSCG 65; Syll.³ 735*

(A.1–11) PRZYSIĘGA ŚWIĘTYCH MĘŻCZYŹN I KOBIEŃ. Sekretarz radnych¹ powinien zaprzysiąc nowych świętych urzędników na chwilę przed misteriami, chyba że akurat ktoś z nich jest chory. Ci niech palą z ofiar², lejąc krew i wino, i niech recytują poniższy tekst przysięgi: „Przysięgam na bogów, na cześć których odprawia się misteria³, że będę troszczyć się o prawidłowy przebieg wtajemniczenia, i że ani ja sam nie popełnię żadnego nieprzystojnego czy niesprawiedliwego czynu w celu unieważnienia misterii, ani nikomu innemu nie pozwolę, i będę przestrzegać słów tu zapisanych, i zaprzysięgnę wobec świętych kobiet i kapłana wedle tej tu inskrypcji. Jeśli przysięgam prawdziwie, niech mi się wiedzie dobrze, jak ludziom pobożnym, a jeśli fałszywie, to przeciwnie”. Kto nie złoży tej przysięgi, zapłaci grzywnę w wysokości 1000 drachm, a na jego miejsce zostanie wylosowany inny mężczyzna z tej samej fyli. Święte kobiety niech zaprzysięgnie kapłan i święci urzędnicy w świętym okręgu Karnejskiego⁴ na jeden dzień przed misteriami. Niech złożą taką oto przysięgę: „Przysięgam, że żyłam z moim mężem pobożnie i sprawiedliwie”. Jeśli któraś z kobiet nie zechce złożyć tej przysięgi, niech święci urzędnicy nałożą na nią karę w wysokości 1000 drachm i nie dopuszczą jej do spełniania ofiar ani do udziału w misteriach; oczywiście te kobiety, które złożyły przysięgę, mają do tego pełne prawo. Mężczyźni i kobiety, którzy zostali świętymi urzędnikami w 55. roku⁵, niech złożą tę samą przysięgę przed misteriami w miesiącu Hendekatos⁶.

(A.12–13) PRZEKAZANIE. Niech święci urzędnicy prześlą swoim następcom pojemnik i księgi⁷, które dał Mnasistratos⁸, oraz pozostałe przedmioty, jakie mogłyby być użyte w celu misterii⁹.

(A.13–15) WIENCE. Niech mają następujące wieńce: święci urzędnicy, mężczyźni i kobiety, powinni ubrać białe filcowe kapelusze, a co do wszystkich wtajemniczonych: inicjowani pierwszego stopnia niech noszą wieńce trzciniowe, a gdy święci urzędnicy ogłoszą ich wtajemniczenie, wtedy niech zdejmą wieńce trzciniowe i założą wieńce laurowe.

(A.15–26) UBIÓR. Wtajemniczeni w misteria niech będą boso i ubiorą białą szatę, kobiety zaś szaty nieprzezroczyste, z obramowaniem nie szerszym niż pół palca. Świeckie kobiety powinny mieć lniane chitony i himationy warte nie więcej niż 100 drachm; dziewczęta – długą suknię z frędzlą lub cienką lnianą suknię i himation za nie więcej niż jedną minę; niewolnice – długą suknię z frędzlą lub cienką lnianą suknię i himation za nie

więcej niż 50 drachm. Co do świętych kobiet: dorosłe niech założą długą suknię z frędzlą i podkoszulek bez dekoracji oraz himation za nie więcej niż dwie miny; dziewczęta – długą suknię z frędzlą oraz himation za nie więcej niż 100 drachm. Podczas procesji święte kobiety powinny mieć podkoszulek i kobiecey wełniany himation z obramowaniem nie szerszym niż pół palca, zaś dziewczęta – długą suknię z frędzlą i nieprzezroczysty himation. Żadnej z nich nie wolno nosić złotej biżuterii, różu, białego makijażu, opaski na włosy, splecionych włosów ani butów, chyba że wykonanych ze skóry zwierząt ofiarnych. Święte kobiety powinny mieć okrągłe wiklinowe lektyki, z białymi okrągłymi poduszkami, bez dekoracji i purpury. Kobiety przebrane za boginie powinny przywdziać kostium wedle wskazówek świętych urzędników. Jeśli ktoś ubierze strój wbrew zaleceniom inskrypcji lub będzie mieć coś zakazanego, niech przełożony kobiet zarekwiruje ten przedmiot. Ma on władzę zawstydzić posiadacza i poświęcić bogom zarekwirowany przedmiot.

(A.26–28) PRZYSIĘGA PRZEŁOŻONEGO KOBIEC. Święci urzędnicy, gdy sami złożą przysięgę, niech przy tych samych ofiarach zaprzysięgną przełożonego kobiet, aby miał pieczę nad ubiorem i „innymi sprawami nakazanymi w inskrypcji”.

(A.28–34) PROCESJA¹⁰. Procesję niech prowadzi Mnasistratos, po nim niech idzie kapłan bogów, ku czci których odbywają się misteria¹¹, następnie kapłanki, sędzia sportowy, ofiarnicy, muzycy przygrywający na aulosie. Potem święte dziewice, w wyznaczonej kolejności, prowadząc rydwany, na których są umieszczone puszki z tajemnymi przedmiotami¹². Potem niech idzie organizatorka uczt ofiarnych ku czci Demeter i jej asystentki, po nich kapłanka Demeter przy Hipodromie¹³ i kapłanka Demeter w Aigila¹⁴, jedna za drugą, święte kobiety w ustalonej kolejności oraz święci urzędnicy ustawieni przez kolegium dziesięciu. Niech przełożony kobiet wyznaczy kolejność świętym kobietom i dziewczicom, i bacznie uważa, czy idą w procesji w takiej kolejności, jak należy. W procesji niech prowadzą także zwierzęta ofiarne: maciorę w ciąży dla Demeter, barana dla Hermesa¹⁵, prosię dla Wielkich Bogów¹⁶, dzika dla Apollona Karnejskiego¹⁷ i owcę dla Hagny¹⁸.

(A.34–37) NAMIOTY. Niech święci urzędnicy nie pozwolą nikomu mieć namiotu czworokątnego, którego rozmiar przekracza 30 stóp¹⁹, ani rozciągać na namiotach skór czy kotar, a na obszarze wytyczonym przez świętych urzędników za pomocą girland nie może mieć namiotu nikt, kto nie jest jednym z nich. Niech żaden nieinicjowany nie waży się wchodzić w to miejsce! W wejściu niech umieszczą misy do ablucji²⁰ oraz napis, od czego trzeba być czystym i czego nie wolno mieć, gdy się tu wchodzi.

(A.37–39) CZEGO NIE WOLNO MIEĆ W NAMIOCIE. Nie wolno mieć w namiocie sof ani srebrnej zastawy wartej więcej niż 300 drachm. W przeciwnym razie, niech święci urzędnicy zarekwirują nadwyżkę i poświęcą bogom.

(A.39–41) O ZAKŁÓCAJĄCYCH PORZĄDEK. Kiedy spełnia się ofiary i trwają misteria, każdy musi zachowywać zbożne milczenie i słuchać nakazów. Wobec nieposłusznego lub nieprzyzwoicie zachowującego się wobec bogów niech święci urzędnicy zastosują chłostę i nich go wykluczą z misteriów.

(A.41–45) O LIKTORACH. Wśród świętych urzędników niech będzie dwudziestu liktorów. Niech słuchają przełożonych prowadzących misteria i niech troszczą się, żeby wszystko było przyzwoicie i właściwie urządzone przez odpowiedzialnych ludzi, i tak jak rozkazują wyznaczeni porządkowi. Niech biczują nieposłusznym lub nieprzyzwoicie zachowującym się. Jeśli zaś któryś z liktorów nie czyni tak, jak napisano, nadużywa władzy lub szkodzi misteriom, niech będzie sądzony w obecności świętych urzędników. Jeśli udowodnią mu winę, niech zostanie wykluczony z misteriów.

(A.45–54) O WYDATKACH. Kolegium pięciu wyznaczonych przez lud niech zbierze narastające z misteriów wpływy. Wszyscy archonci niech przedłożą propozycje kandydowania, tylko nie dwa razy jedna i ta sama osoba, a każdy posiadający majątek nie mniejszy niż jeden talent. Geruzja niech spíše majątki wybranych, podobnie i majątki tych, którzy ich wyznaczyli. Nadzorca pieniędzy niech pomaga poborcom. Za każdym razem, gdy misteria się zakończą, niech ze wszystkiego się rozliczą na pierwszym zwyczajowym posiedzeniu radnych i niech natychmiast dostarczą zarządcy spis, wypisując po kolei otrzymany przychód z oczyszczenia, z opłaty za wtajemniczenie pierwszego stopnia i cokolwiek narosło i co wydano i to, o ile coś pozostało. Niech natychmiast przekażą to skarbnikowi i będą odpowiedzialni przed sądem. Jeżeli zostaną przyłapani na przestępstwie, niech zapłacą podwójną kwotę i 1000 drachm, a sędziowie niech tej kwoty nie zmniejszają. Ci, którzy zostali wybrani w 55. roku, niech zapłacą przyznany Mnasistratosowi przez miasto datek na koronę, 6000 drachm. Niech zwrócą skarbnikowi tyle, ile wydał z przychodu w 55. roku na konstrukcje w Karn-

Wejście do cerkwi świętych Konstantyna i Heleny

(A.55–64) azjonie²¹ lub na misteria. To, co pozostało z przychodu w tym roku, niech kolegium pięciu przeznaczy na odbudowę w Karnazjonie i jeżeli potrzebny jest jakiś dodatkowy wydatek, niech zdają sprawę, zapisując wyraźnie, na co potrzeba pieniędzy,

natomiast archonci i radcy niech zarządzają, na co skarbnik musi wydać wpływ. To zaś, co zarobiono na misteriach niech będzie zwrócone skarbnikowi i niech zdadzą sprawę zarządcy, czym rozporządzali i niech będą odpowiedzialni przed sądem, jeżeli dopuścili się jakiegoś przestępstwa, jak napisano wyżej. Skarbnik natomiast niech napisze, ile przypada z pozostałej kwoty zysku na naprawę rzeczy w Karnazjonie i niech nie pożytkuje ich na cokolwiek innego, zanim nie spłyną kwoty potrzebne na obchodzenie misteriów. Niech nikt nie wydaje postanowienia, że te wpływy muszą być przeznaczone na coś innego. Jeżeli stanie się inaczej, to rozporządzenie niech będzie nieważne, a ten kto je napisał, niech zapłaci 2000 drachm. Podobnie i skarbnik niech zapłaci podwojoną kwotę od tej, która wpłynęła i 2000 drachm. Sędziowie niech nie zmniejszają tej kwoty, a wpływy uzyskane z rozpraw sądowych niech będą przeznaczone na naprawy w Karnazjonie. Jeśli zbierze się więcej, niż potrzeba na świętowanie misteriów, niech zysk z misteriów będzie przeznaczony na wydatki *polis*.

(A.64–73) DOSTAWA ZWIERZĄT OFIARNYCH. Świąci mężowie zaraz po swoim wyborze niech zorganizują dostawę zwierząt ofiarnych, które mają być ofiarowane i dostarczone jedne na misteria, drugie na oczyszczenie, i niech ogłoszą przetarg albo na wszystkie razem, albo na poszczególne gatunki, i niech zawrą kontrakt z tym dostawcą, który zażąda najmniej pieniędzy. Trzeba dostarczyć następujące: dwa białe jagnięta przed rozpoczęciem misteriów; barana o pięknym runie na oczyszczenie; trzy prosięta na oczyszczenie w teatrze; 100 owiec za inicjowanych pierwszego stopnia; i następujące na procesję: maciorę w ciąży dla Demeter, dwuletnią świnię dla Wielkich Bogów, barana dla Hermesa, dzika dla Apollona Karnejskiego, owcę dla Hagny. Dostawca, przedstawwszy żyrantów świątym mężom, weźmie pieniądze i dostarczy święte nieskalane zwierzęta ofiarne i pokaże je świątym urzędnikom na 10 dni przed misteriami. Świąci urzędnicy niech oznakują zbadane zwierzęta, a dostawca dostarczy te oznakowane. Jeśli nie przyprowadzi zwierząt na badanie, niech świąci mężowie ściągną od jego żyrantów równowartość kontraktu powiększony o połowę, i niech sami dostarczą zwierzęta, a koszt ich zakupu niech pokryją z funduszy ściągniętych od żyrantów.

(A.73–75) O ARTYSTACH NA UROCZYŚCISCI. Świąci urzędnicy niech co roku wynajmą grających na aulosie i kitarze, by pełnili obowiązki podczas składania ofiar i misteriów. Niech zaangażują tych, którzy są do tego nadają, a ci wynajęci niech służą bogom.

(A.75–78) O PRZESTĘPSTWACH. Jeśli ktoś w dniach, w których składanie ofiar i misteria się odbywają, zostanie złapany czy to kradnąc czy popełniając inne przestępstwo, niech zostanie przyprowadzony do świątym urzędników. I jeśli jest człowiekiem wolnym, jeżeli udowodni mu się winę, to musi zapłacić podwójnie. Jeśli jest niewolnikiem, niech

będzie wychłostany i niech zapłaci podwójnie za kradzież, dla pozostałych zaś przestępstw kara wynosi 20 drachm. Jeśli nie zapłaci natychmiast, niech odda pan niewolnika tej osobie, która ucierpiała, do pracy. Jeśli tego nie zrobi, niech podlega podwójnej grzywnie.

(A.78–80) O WYCINCE DRZEW W ŚWIĘTYM OKRĘGU. Niech nikt nie wycina drzew ze świętego miejsca²². Jeśli ktoś zostanie na tym przyłapany, niewolnik zostanie wychłostany przez świętych urzędników, wolny zapłaci grzywnę w wysokości ustalonej przez świętych urzędników, zaś człowiek, który go aresztował i przyprowadził do nich, otrzyma połowę tej grzywny.

(A.80–84) AZYL DLA NIEWOLNIKÓW. Okręg święty niech będzie azylem dla niewolników w miejscu, które wskażą święci urzędnicy. Niech nikt nie przyjmuje zbiegłych niewolników do swego domu, niech nikt ich nie karmi, niech nikt im nie daje pracy. Kto postąpi wbrew temu, co jest tu napisane, zapłaci właścicielowi dwukrotną wartość ciała niewolnika i grzywnę w wysokości 500 drachm. Niech kapłan zdecyduje o zbiegłych niewolnikach, którzy są z naszego miasta: skazani muszą zostać wydani swym panom, jeśli natomiast nie zostaną skazani, niech będzie im wolno odejść od pana, który ich posiada²³.

(A.84–89) O ŹRÓDLE. Mnasistratos, dopóki żyje, powinien dbać o źródło w starożytnych pismach nazywane Hagna²⁴ i posąg obok źródła²⁵, i współuczestniczyć wraz ze świętymi urzędnikami zarówno w ofiarach, jak i w misteriach. Mnasistratos ma prawo do wszystkiego, co ofiarnicy składają na stole przy źródle, a także do skór zwierząt ofiarnych, oraz do jednej trzeciej ofiar składanych przy źródle oraz sum wpłacanych do skarbcza, gdy już zostanie skonstruowany. Pozostałe dwie trzecie oraz wszelkie inne dary wotywnie dedykowane przez ofiarników niech będą poświęcone bogom. Kapłan i święci urzędnicy powinni dbać o to, aby ze wspomnianych przychodów wznieść pomniki wotywnie dla bogów – takie jakie postanowią radni.

(A.89–95) KONSTRUKCJA SKARBCÓW. Święci urzędnicy, wyznaczeni w 55. roku, muszą mieć pieczę wraz z architektem nad konstrukcją dwóch skarbców kamiennych zamykanych na klucz i umieszczenie ich: jednego w świątyni Wielkich Bogów, drugiego przy źródle lub w innym miejscu, które wyda się im bezpieczne, i niech zainstalują w nich zamki. Do jednego z tych skarbców, tego przy źródle, niech ma klucz Mnasistratos, do drugiego zaś święci urzędnicy, i ten niech święci urzędnicy trzymają w świątyni i otwierają co roku podczas misteriów. I niech zapisują przychód, po przeliczeniu, z każdego skarbcza osobno, i niech oddadzą Mnasistratosowi należną mu część przychodu, wedle tego co zapisano w niniejszej inskrypcji.

(A.95–99) ŚWIĘTA UCZTA. Święci urzędnicy, po wycięciu zwyczajowych porcji dla bogów z każdego zwierzęcia ofiarnego prowadzonego w procesji, muszą zużyć resztę mięsa ofiarnego na przygotowanie świętej uczty wraz ze świętymi kobietami i dziewicami. Powinni także zaprosić kapłana, kapłankę, kapłankę Karnejskiego²⁶, Mnasistratosą, jego żonę i potomków, rzemieślników, tancerzy i ich pomocników. Pozostałe wydatki nie powinny przekroczyć kwoty..... < ... >²⁷.

(A.99–103) O RYNKU. Święci urzędnicy muszą wyznaczyć miejsce, w którym wszystkie rzeczy będą sprzedawane. Niech urzędnik kontrolujący rynek w mieście pilnuje, żeby sprzedawcy sprzedawali rzeczy świeże i czyste i używali odważników i miar zgodnych z powszechnymi, ale niech nie ingeruje w ceny i jak należy sprzedać. Niech nikt nie wyznacza czasu ani nie oczekuje od handlarzy opłaty za miejsce. Jeśli nie będą sprzedawać w taki sposób, jak napisano, niewolnicy niech będą biczowani, wolni zaś niech będą ukarani grzywną w wysokości 20 drachm. Wyrok będzie wykonany w obecności świętych urzędników.

(A.103–106) O WODZIE. Niech urzędnik kontrolujący rynek troszczy się o wodę, żeby w czasie święta nikt nie uszkodził śluz ani rur wodociągowych ani nic innego ważniejszego w świętym miejscu ze względu na wodę, i żeby woda, tak jak wyznaczono, płynęła i żeby nikt nie przeszkadzał korzystającym. Jeżeli złapią kogoś czyniącego coś zakazanego, niewolnik niech zostanie wychłostany, a człowiek wolny niech będzie ukarany grzywną w wysokości 20 drachm. Sąd nad nimi odbędzie się w obecności świętych urzędników.

(A.106–111) O OLEJKACH I KAPIELI. Niech urzędnik kontrolujący rynek pilnuje, żeby kąpiący się w świętym miejscu nie płacili za przygotowanie kąpieli więcej niż dwa miedziaki oraz żeby dostarczano im ogień, a także wodę odpowiednio podgrzaną do obmywania się w bieżącej wodzie, oraz żeby odpowiedzialny za dostawy drewna do pomieszczenia, gdzie się namaszcza, dostarczał suche drewno dla namaszczających się każdego dnia od godziny czwartej do siódmej²⁸. Żadnemu niewolnikowi nie wolno się namaszczać. Święci urzędnicy wydają dostawy drewna, tego do pomieszczenia, gdzie się namaszcza. Jeśli ktoś z odpowiedzialnych za łaźnie lub przygotowujących kąpiel nie postępuje zgodnie z tym, co napisano, to urzędnik kontrolujący rynek niech wychłostuje niewolnika, a wolnego ukarze za każde przewinienie 20 drachmami. Sąd odbędzie się w obecności świętych urzędników.

(A.111–113) O EREKCJI DEKRETU. Święci urzędnicy czymkolwiek kierują podczas świąt i ilekroć skazują jakiś ludzi, niech zainoszą dekret do prytanejonu²⁹ i niech napiszą na budynku w świętym okręgu³⁰, jakich ludzi skazali i za jaki występki.

(A.113–115) ZROBIĆ ODPIS INSKRYPCJI. Osoby odpowiedzialne za wykonanie inskrypcji wedle podjętych uchwał powinny przekazać jej kopię do prawników, a ci, przyjąwszy ją, są zobowiązani okazać ją każdemu, kto sobie tego życzy. Podczas misteriów herold, muzyk grający na aulosie, wieszczek i architekt powinni pełnić posługę razem ze świętymi urzędnikami.

(A.116) O WYBORZE KOLEGIUM DZIESIĘCIU. Demiurgowie³¹ dwunastego dnia miesiąca Hektos³², przed wyborem świętych urzędników:

Tekst niewidoczny

(B.117–179) mężczyzn i kobiet, niech oddadzą ludowi głos, żeby wybrał dziesięciu ze wszystkich obywateli nie młodszych niż 40 lat i nie dwa razy tego samego na okres roku. Archonci i kto z pozostałych pragnie niech dodatkowo przedstawią wybór wyznaczając spośród tych zgłoszonych. Tym wybranym sekretarz radnych niech każe składać przysięgę, na którą przysięgają święci urzędnicy. Wybrani niech troszczą się o wszystko, co trzeba by świętować misteria. Niech zwracają uwagę na wszystko to, co potrzebne by misteria doprowadzić do końca. Niech ze świętych urzędników wyznaczą odpowiednich liktorów i mistagogów. Niech natychmiast wyznaczą tych, którzy posługiwać będą w obrzędach religijnych razem z Mnasistratosem, jeżeli znajdą jakichś ludzi odpowiednich, którzy nie są spośród świętych urzędników, to ci wyznaczeni niech słuchają zwierzchników i wykonują to, co im przydzielą. Temu, kto tak nie czyni, niech zasądzą grzywnę w wysokości 20 drachm i go wciągną na listę u polemarchów. Liktorzy niech biczą tych, których wskazało kolegium dziesięciu. Dziesięciu wyznaczonych natomiast niech rozstrzyga na wszystkich rozprawach sądowych. Jeśli jest potrzeba by odbyć nad czymś naradę, to każdy z dziesięciu musi zwołać świętych urzędników, i to należy doprowadzić do końca, tak jak zdecyduje większość. Podczas misteriów każdy z dziesięciu musi nosić na czole zwiniętą purpurową chustkę.

(B.180–194) NIEZAPISANE. Jeśli jakieś kwestie dotyczące misteriów i ofiar nie zostały uwzględnione w niniejszej inskrypcji, niech radni zastanowią się, jak postąpić, żeby nie zmienić czegokolwiek wbrew niniejszej inskrypcji, co mogłoby skutkować unieważnieniem misteriów. Jeśli tego nie zrobią, zapis nie ma sensu. Oby ta inskrypcja zachowała ważność po wsze czasy!

Przełożyli Ewa Osek i Artur Turowski

¹ **(A.1 ὁ γραμματεὺς τῶν συνέδρων) sekretarz radnych** – urzędnik miasta Messene. Odbierał przysięgę nie tylko od świętych urzędników (A.1), lecz także od kolegium dziesięciu (B.134–135).

² **(A.2 ἱερῶν καιομένων) niech palą z ofiar** – podczas przysięg palono włosy z grzywki zwierząt ofiarnych (owiec i odyńców), zanim podcięto im gardła. Mięso tych zwierząt nie było przeznaczone do konsumpcji.

³ **(A.2–3 θεοὺς, οἷς τὰ μυστήρια ἐπιτελεῖται) bogów, na cześć których odprawia się misteria** – czyli Wielkich Bogów (A.34, A.68–69) lub Wielkich Bogów Karnejskich (Syll.³ 735.24-25 Μεγάλοις Θεοῖς Καρνείοις).

⁴ **(A.7 ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Καρνείου) w świętym okręgu Karnejskiego** – zapewne w mieście Messene. Karnejski (Κάρνειος) był to przydomek zarówno Apollona (A.34, A.69, por. Paus. 4.33.4), jak i Wielkich Bogów, ku czci których odbywały się starodawne misteria w Mesenii (Syll.³ 735.24-28 Μεγάλοις Θεοῖς Καρνείοις καλλιεροῦντι κατὰ τὰ πάτρια. λέγω δὲ καὶ Μεσσανίοις ἐπιτελεῖν τὰ μυστήρια). Według Hezychiusza kultowy epitet Κάρνειος pochodził od wyrazu κάρνος – „bydło”, „stado”.

⁵ **(A.10–11 ἐν τῷ πέμπτῳ καὶ πεντηκοστῷ ἔτει) w 55. roku** – licząc od początku ery achajskiej, czyli od października/listopada 145 roku p.n.e.; według naszej rachuby lat byłby to 91 rok p.n.e.

⁶ **(A.11 ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ μηνί) w miesiącu Hendekatos** – w jedenastym miesiącu kalendarza achajskiego odpowiadającym naszemu sierpniowi/wrześniowi. Mesenia przyjęła kalendarz achajski w 191 roku p.n.e.

⁷ **(A.11–12 τὰν δὲ κάμπτραν καὶ τὰ βιβλία) pojemnik i księgi** – pojemnik zawierający święte księgi. Gdy Pauzaniasz w II wieku n.e. zwiedzał gaj Karnazjon w Mesenii, pokazano mu spiżową hydrię z cynowymi zwojami zawierającymi opis wtajemniczenia w misteria Wielkich Bogów (ἐνταῦθα τῶν Μεγάλων θεῶν ἐγγράπτο ἢ τελετή). Te zwoje odnalazł Epiteles, strateg z Argos, i przekazał Epaminondasowi w 371 roku p.n.e. Zob. Paus. 4.26.8, 4.33.5. Nie wiadomo, czy w inskrypcji z Andanii mowa o tym samym pojemniku i księgach, które widział Pauzaniasz (spiżowa hydria, cynowe zwoje z opisem misteriów).

⁸ **(A.12 Μνασίστρατος) Mnasistratos** – zamożny obywatel miasta Messene, hierofant, który zasięgnął wyroczni Apollona z Argos w sprawie ofiar i misteriów. Zob. Syll.³ 735.21-22, 26-28 μαντευομένου Μνασιστράτου τοῦ ἱεροφάντα περὶ τᾶς θυσίας καὶ τῶν μυστηρίων (...).

⁹ **(A.12–13 ὅσα ἂν κατασκευασθεῖ χάριν τῶν μυστηρίων) jakie mogłyby być użyte w celu misteriów** – takie jak puszki zawierające tajemne przedmioty (A.30 κίστας ἐχούσας ἱερὰ μυστικά).

¹⁰ **(A.28 πομπᾶς) PROCESJA** – mowa o procesji z Messene do gaju Karnazjon nieopodal ruin Andanii.

¹¹ **(A.28–29 τῶν θεῶν, οἷς τὰ μυστήρια γίνεται) bogów, ku czci których odbywają się misteria** – zob. A.2–3.

¹² (A.30 κίστας ἐχούσας ἱερὰ μυστικά) **puszki z tajemnymi przedmiotami** – zapewne tymi samymi, które świątci urzędnicy mieli przekazać swoim następcom (por. A.12–13). Podobne święte przedmioty były eskortowane przez kapłanki Świętą Drogą z Aten do Eleusis. Por. IG I³ 79.10 τὰ ἱερὰ φέροσιν αἱ ἱέρειαι ἅ σφαλέστατα.

¹³ (A.31 τᾶς Δάματρος τᾶς ἐφ’ ἵπποδρόμῳ) **Demeter przy Hipodromie** – nie podano, w jakim mieście. W Messene nie odkopano dotąd hipodromu.

¹⁴ (A.31 ἐν Αἰγίλῳ) **w Aigila** – miejscowość w Lakonii na Peloponezie, gdzie odbywały się rytuały ku czci Demeter podobne do Tesmoforiów. Zob. Paus. 4.17.1. Jej lokalizacja jest niepewna.

¹⁵ (A.33–34 Ἐρμῶνι κριόν) **barana dla Hermesa** – w gaju Karnazjon znajdował się posąg Hermesa z baranem. Zob. Paus. 4.33.4.

¹⁶ (A.34 Μεγάλοις Θεοῖς) **dla Wielkich Bogów** – w gaju Karnazjon, który był celem procesji, odbywały się misteria ku czci Wielkich Bogów Karnejskich. Jednak o nich samych nic nie wiadomo. Nie dowiedział się tego nawet Pauzaniasz, gdyż błędnie zidentyfikował ich jako Wielkie Boginie, Demeter i Korę. Zob. Paus. 4.3.10 τῆς τελετῆς τῶν Μεγάλων θεῶν ἀγομένης ἔτι ἐν Ἀνδανίᾳ, 4.33.5 τὰ δὲ ἐς τὰς θεὰς τὰς Μεγάλας—δρῶσι γὰρ καὶ ταύταις ἐν Καρνασίῳ τὴν τελετὴν—ἀπόρρητα ἔστω μοι.

¹⁷ (A.34 Ἀπόλλωνι Καρνεῖῳ) **dla Apollona Karnejskiego** – w gaju Karnazjon znajdował się posąg Apollona Karnejskiego. Zob. Paus. 4.33.4.

¹⁸ (A.34 Ἄγνοι) **dla Hagny** – Hagna („Przeczysta”) to nimfa źródła, nad którym leżał gaj Karnazjon. Przy tym źródle wznosił się posąg Hagny. Pauzaniasz podał, że Hagne to kultowy przydomek Kory, córki Demeter, ale ta informacja wynika z błędnej identyfikacji Wielkich Bogów jako Demeter i Kory. Zob. Paus. 4.33.4 ἢ δὲ Ἄγνῃ Κόρης τῆς Δήμητρος ἔστιν ἐπίκλησις.

¹⁹ (A.35 ποδῶν τριάκοντα) **30 stóp** – około 5 m².

²⁰ (A.37 ὕδρανας) **misy do ablucji** – misy do rytualnych ablucji umieszczano także przy wejściach do świątyń i sanktuariów.

²¹ (A.54–56 ἐν τῷ Καρνειασίῳ) **w Karnazjonie** – dosłownie: „w Karnejazjonie”. Uproszczona nazwa Καρνάσιον – „Karnazjon” występuje u Pauzaniusza. Był tam gaj cyprysowy, źródło Hagna, rzeka Charadros, posągi bogów Apollona Karnejskiego, Hagny i Hermesa. Karnazjon dawniej nazywał się Ojchalia i znajdował się osiem stadiów (ok. 2 km) od ruin Andanii. Zob. Paus. 4.33.4–6, 8.35.1.

²² (A.78–79 μηδεὶς κοπτέτω ἐκ τοῦ ἱεροῦ τόπου) **Niech nikt nie wycina drzew ze świętego miejsca** – zakaz dotyczył przede wszystkim cyprysów, ponieważ w gaju Karnazjon rosły cyprysy. Zob. Paus. 4.33.4 Καρνάσιον ἄλλος, κυπαρίσσων μάλιστα πλήρης.

²³ (A.83-84 ἐξέστω τῷ κυρίῳ ἀποτρέχειν ἔχοντι) **niech będzie im wolno odejść od pana, który ich posiada** – niewolnik, który szukał azylu w miejscu świętym i został uznany za niewinnego, mógł zmienić właściciela lub zostać tak zwanym świętym niewolnikiem.

- ²⁴ (A.84 τᾶς δὲ κράνας τᾶς ὀνομασμένης διὰ τῶν ἀρχαίων ἐγγράφων Ἴαγνας) **źródło w starożytnych pismach nazywane Hagna** – zapewne w owych świętych księgach, które przekazał Mnasistratos (por. A.11–12). Źródło Hagna identyfikuje się z dzisiejszym wodociękiem Divari koło wsi Polichne (zob. *I.Andania*).
- ²⁵ (A.85 ποτὶ τᾷ κρᾶναι ἀγάλματος) **posąg obok źródła** – ten sam posąg nimfy Hagny nad źródłem widział Pauzaniasz. Zob. Paus. 4.33.4-5 ὕδωρ δὲ ἄνεισιν ἐκ πηγῆς παρ’ αὐτὸ τὸ ἄγαλμα.
- ²⁶ (A.97 καὶ τὰν ἱέρεαν τοῦ Καρνείου) **kapłankę Karnejskiego** – zapewne ze świętego okręgu Karnejskiego (por. A.7 ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Καρνείου).
- ²⁷ (A.99 < ... >) **lakuna w miejscu dziury w drugiej części inskrypcji**, zob. fig. 3.
- ²⁸ (A.109 ἀπὸ τετάρτης ὥρας ἕως ἑβδόμας) **od godziny czwartej do siódmej** – od 10:00 do 14:00, kiedy były otwarte łaźnie publiczne.
- ²⁹ (A.112 εἰς τὸ πρυτανεῖον) **do prytanejonu** – siedziby władz miasta Messene, gdzie znajdowało się m.in. archiwum państwowe.
- ³⁰ (A.113 εἰς τὸν οἶκον τὸν ἐν τῷ ἱερῷ) **na budynku w świętym okręgu** – być może w świętym okręgu Karnejskiego w Messene (por. A.7 ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Καρνείου). Istniały specjalne budynki służące do publikacji wyroków sądowych, np. Ajakejon na Ateńskiej Agorze.
- ³¹ (A.116 οἱ δαμιουργοὶ) **demiurgowie** – zapewne cech rzemieślników z Messene.
- ³² (A.116 τοῦ ἕκτου μηνός) **miesiąca Hektos** – szóstego miesiąca w kalendarzu achajskim; dziś: marzec/kwiecień.

Sigla

- I.Andania* Gawlinski, Laura. *The Sacred Law of Andania: A New Text with Commentary*. Berlin: Gruyter, 2012. Sozomena 11.
- IG* *Inscriptiones Graecae*. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, 1873—.
- LSCG* Sokolowski, Franciszek, ed. *Lois sacrées des cités grecques*. Paris: Boccard, 1969. École Française d’Athènes: travaux et mémoires 18.
- Paus. Niemirska-Pliszczyńska, Janina, tłum. *Pauzaniasz: Wędrowki po Helladzie* (księgi IV–VI, VIII–X). Wrocław: Ossolineum, 2004–2005.
- Syll.*³ Dittenberger, Wilhelm, ed. *Sylloge inscriptionum Graecarum (a Guilelmo Dittenbergero condita et aucta)*. 3rd ed. 4 vols. Lipsiae: Hirzelium, 1915–1924.